

УДК 332.132

Стрільчук В. М., здобувач (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

СТВОРЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ В РЕГІОНІ

В статті розглядається проблема управління екологічною безпекою окремої території. Зазначається складність розуміння екологічної безпеки та необхідність створення відповідних організаційних структур. Як інституція, що функціонуватиме з метою регулювання екологічної небезпеки, розглядається багатоцільовий екологічний комплекс. Наводяться особливості створення комплексу. Проводиться його обґрунтування з позиції системного підходу.

Ключові слова: екологічна безпека, територіальний комплекс, багатоцільовий екологічний комплекс, регіон.

Постановка проблеми. Екологічні проблеми сьогодення спричиняють небезпеку існування людини на всіх рівнях: від регіону до держави і світу в цілому. Для України ці проблеми постають особливо гостро, оскільки має місце значна концентрація небезпечних виробництв, суттєва трансформація ландшафтів, не ефективно використання природних ресурсів, недостатня забезпеченість виробничих та контролюючих структур фахівцями у галузі екологічної безпеки. Особливо актуальним є впровадження принципово нових організаційно-економічних механізмів управління природокористуванням, завдяки яким з'явиться можливість забезпечувати екологічну безпеку на локальному рівні, як базису сталого розвитку регіону, країни та світу в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний доробок українських вчених є теоретико-методологічним підґрунтям створення системи раціонального природокористування на національному, регіональному й місцевому рівнях [1-3]. Ця система має бути спрямована на реалізацію сучасної еколого-економічної стратегії природокористування та досягнення високого рівня екологічної безпеки держави. Вона має ґрунтуватися на застосуванні комбінації взаємоузгоджених цілей, засобів і еколого-економічних критеріїв прийняття рішень у сфері природокористування, природоохорони й вирішення ресурсо-екологічних проблем з мінімальними затратами праці та коштів, а також на чітко визначених екологічних пріоритетах [4]. Проте аналіз стану вивчення різних аспектів даного наукового

напряму свідчить про певну термінологічну невизначеність та дещо декларативний характер більшості запропонованих методів забезпечення екологічної безпеки на регіональному рівні.

Зміст екологічної безпеки наразі не може бути чітко визначений навіть у правовому полі. Так, у відповідних законах України [5-8] не міститься ключових понять, що дозволяють визначити суть екологічної безпеки, поняття екологічно небезпечного об'єкта, складових екобезпеки тощо.

У науковій літературі дослідження екологічної безпеки розглядається в системі національної безпеки держави. При цьому основна увага надається питанням аналізу, попередження та прогнозування надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Серед існуючого доробку трактувань екологічної безпеки виділимо наступні.

Добробог Л.М. [9] визначає екологічну безпеку як передбачений національним законодавством та національними інтересами стан захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, що забезпечує своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз для них; нормальне функціонування природних монополій, дотримання встановлених чинним законодавством правил використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, правил користування навколишнім природним середовищем та усунення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз вказаним об'єктам та національним інтересам в цілому.

Широкого трактування поняття екологічної безпеки отримало в доробку вчених ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» [10]. Ними проведено формалізацію екологічної безпеки із використанням п'ятих змінних: природні ресурси та довкілля, геоэкономика, геоекосистема, людина і середовище її проживання та інституціоналізація екологічної безпеки.

Оскільки проблемам раціоналізації природокористування властивий переважно регіональний характер, то організаційно-економічні механізми природокористування мають бути розроблені й опрацьовані для кожного регіону з урахуванням особливостей локальних територій та чітким визначенням регіональних пріоритетів. Без цього неможлива успішна реалізація концепції сталого розвитку, що стала визначальною щодо окреслення перспектив глобального та регіонального розвитку на межі ХХ і ХХІ століть.

В межах України характеристика небезпек природного й техногенного походження здійснюється за різними підходами. Цікавими є

дослідження, що базуються на оцінці нульового ризику надзвичайних ситуацій [11]. Досить повним є аналіз на основі індикатора регіональної природно-техногенної небезпеки [10].

Всі проведені дослідження вказують на необхідність забезпечення екологічної безпеки шляхом ефективного управління природокористуванням на локальному рівні. Для цього потрібно створити відповідне інституційне середовище [12].

Мета дослідження. Дане дослідження спрямоване на теоретичне обґрунтування концепції створення інституцій, функціонування яких дозволить оптимізувати та збалансувати використання природно-ресурсного потенціалу та сприятиме підвищенню ефективності природоохоронної діяльності. При цьому реалізація концепції екологічної безпеки в таких організаційних структурах сприятиме отриманню найбільшого економічного та соціального ефекту в існуючих соціально-економічних та політико-правових умовах.

Виклад основного матеріалу. Регіональна екологічна безпека являє собою складну ієрархічну структуру. З позицій системного підходу до управління екологічною безпекою регіон розглядається як сукупність взаємопов'язаних та взаємовпливаючих підсистем – природної та соціально-економічної. Природна підсистема створює фонову основу формування небезпеки та є середовищем її просторового поширення. Соціально-економічна підсистема поряд з іншими її складовими вміщує джерела техногенної небезпеки (об'єкти господарських комплексів, комунікації тощо). Останні відповідним чином впливають на людину, природне середовище та технічні системи. Саме соціально-економічна підсистема підлягає управлінню.

Основні закономірності формування регіональної екологічної безпеки визначаються наступними базовими характеристиками:

- регіональними особливостями (кожний регіон відрізняється тільки йому притаманними пріоритетами та ієрархією структур екологічної безпеки, що обумовлюють специфіку її аналізу та можливого розвитку);

- просторовою та часовою структуризацією – сукупністю екологічно небезпечних об'єктів будь-якого генезису, які внаслідок взаємодії та взаємного впливу створюють небезпечні ситуації;

- позиційністю джерел небезпеки (враховується не тільки просторове розміщення джерел небезпеки відносно різноманітних об'єктів, але й характеристики середовища, у якому небезпека поширюється);

- якісною відмінністю та різною підпорядкованістю джерел небезпеки (наприклад, гранітний кар'єр чи кар'єр з добування глини поряд з небезпечним об'єктом);

- сусідством – взаєморозташуванням та комбінацією різних складових небезпеки;

- спеціалізацією регіонів відносно до умов формування екологічної небезпеки.

На нашу думку, найбільш вагомю властивістю, що обумовлює специфіку управління екологічною безпекою, є регіоналізація. Тому виникає потреба створення нових організаційних структур, здатних вирішувати екологічні проблеми в умовах окремого регіону. Однією з таких структур є багатоцільовий екологічний комплекс.

Багатоцільовий екологічний комплекс (БЕК) – це інтегральний, динамічний, комплекс, який складається з установ, організацій, об'єктів, об'єднаних для забезпечення екологічної безпеки. Досягнення поставленої мети здійснюється шляхом мінімізації шкідливих екологічних наслідків господарської діяльності, що передбачає виконання специфічних функцій, притаманних кожному з елементів комплексу. Його характерною ознакою є цільова підпорядкованість кожного елементу загальній меті, а також наявність між елементами відповідних системоутворюючих зв'язків: інформаційних, технологічних, економічних тощо.

Дефініція БЕК формується під впливом концепції сталого розвитку, економічної теорії, екології, економіки природокористування, системного підходу, екологічної безпеки, сучасного менеджменту тощо. Вона має пряме відношення до реалізації конкретних заходів з приводу забезпечення екологічної безпеки на певній території, в певній галузі народного господарства чи сфері природокористування. Теоретико-методологічне обґрунтування БЕК базується на наступних принципових положеннях:

- комплексному підході до визначення мети створення згідно з багатоцільовою стратегією розвитку регіону;

- системному підході до організації діяльності БЕК;

- раціональному виборі організаційно-функціональної структури БЕК за критеріями оптимізації взаємозв'язків між його окремими завданнями (функціями) і структурними елементами;

- відповідності екологічно адаптованої господарської діяльності БЕК потребам мінімізації антропогенного навантаження в регіоні;

- збільшенні ступеню різноманітності у формуванні сукупності організаційно-технічних заходів щодо зниження навантаження на природні ресурси.

Дефініція БЕК має пряме відношення до реалізації конкретних заходів з приводу забезпечення екологічної безпеки регіону. Насамперед зазначимо, що утворення, про яке ми говоримо, є комплексом.

Отже, розглянемо, наскільки БЕК як комплекс є аналогічним іншим комплексам.

Сучасні економічні та економіко-географічні дослідження використовують терміни «природно-господарський комплекс» [13], «супільно-територіальний комплекс» [14]. Спільним є те, що комплекс, як система, відрізняється високим рівнем внутрішнього взаємозв'язку між складовими елементами по потоках речовини, енергії і інформації і має високу енергетичну економічність і підвищену стійкість по відношенню до зовнішнього середовища.

В БЕК структуровизначальними є екологічні зв'язки, які і є тим системоформуючим фактором, що об'єднує елементи комплексу і разом з тим, чітко розмежовує їх функції. Додамо, що екологічні зв'язки – це зв'язки, що виникають при різних видах діяльності (виробничій, інноваційній, інвестиційній, соціальній, зовнішньоекономічній тощо) з приводу використання природних ресурсів. Комплексоформуючим елементом БЕК виступає його система управління.

Трактування БЕК з позиції комплексного утворення визначається наявністю територіальної визначеності; широким спектром взаємозв'язків і взаємозалежностей та поєднанням внутрішніх та зовнішніх функцій.

Поняттю БЕК властиві такі самі спільні ознаки, які застосовуються як до поняття «система», так і до поняття «комплекс»:

- це поняття стосується сукупності взаємозв'язаних об'єктів, які формують структуру об'єкта дослідження;

- зазначений взаємозв'язок об'єктів становить нову якість, специфічною особливістю якої є цілісність. Об'єднані в БЕК підрозділи формують нову системну якість, параметри якої не тотожні сумі ознак окремих організацій, що здійснюють екологічну діяльність;

- означеним поняттям властивий зв'язок із зовнішнім середовищем;

- даному поняттю властива ієрархічність. Це означає, що на одному рівні аналізу БЕК розглядається як елемент системи. На іншому рівні, дослідження БЕК можна розглядати як самостійну систему, в яку входять окремі природоохоронні установи та організації;

- для комплексів є характерним переважаючим внутрікомплексних зв'язків щодо використання ресурсно-виробничого потенціалу над позакомплексними зв'язками, за рахунок чого досягається їх стійкість. Розгляд нашого об'єкта дослідження як системи означає, насамперед, широке взаємопроникнення, переплетіння систем, їх елементів, внаслідок чого система має високий потенціал розвитку.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, наголосимо, що нами зроблена спроба науково обґрунтувати дефініцію багатоцільовий

екологічний комплекс як нову прогресивну організаційну форму, що здатна вирішувати проблему екологічної безпеки в регіоні. Концепція БЕК базується на наступних принципових положеннях:

- комплексному підході до визначення мети створення БЕК згідно з багатоцільовою функцією екологічної безпеки;

- системному підході до організації діяльності БЕК відповідно до основних напрямків організації будь-якого дослідження (елементного, структурного, функціонального, інтегративного, комунікативного);

- принципі раціонального вибору організаційно-функціональної структури БЕК за критеріями оптимізації взаємозв'язків між його окремими завданнями (функціями) і структурними елементами;

- принципі відповідності екологічно адаптованої господарської діяльності БЕК потребам мінімізації антропогенного навантаження;

- принципі збільшення ступеня різноманітності у формуванні сукупності організаційно-технічних заходів щодо зниження екологічних небезпек.

Управління екологічною безпекою в регіоні передбачає створення таких організаційних форм, як багатоцільовий екологічний кодекс. Під цим поняттям ми розуміємо складне системне (таке, що складається з низки елементів), організаційне (таке, створення якого забезпечується нормативним актом), кероване (один з його елементів виконує управлінську функцію), багатофункціональне (таке, кожний елемент якого виконує одну або декілька функцій) утворення, що здійснює екологічно спрямовану колінеарну діяльність (економічну, інформаційну, освітню тощо) на певній території.

1. Чепеленко А. М. Екологічна безпека як основний пріоритет сталого розвитку економіки і міжнародної безпеки. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2013. № 2. С. 40–45. **2.** Іванюта С. П., Качинський А. Б. Екологічна безпека регіонів України: порівняльні оцінки. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3. С. 157–164. **3.** Козаченко Т. П. Екологічна безпека як передумова сталого соціально-економічного розвитку України. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Державне управління*. 2014. Т. 15, Вип. 291. С. 138–151. **4.** Трегобчук В. М. Регіональні еколого-економічні системи і принципи переведення їх на модель сталого розвитку. *Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми* : зб. наук. праць. Львів, НАН України Інститут регіональних досліджень, 1998. С. 9–14. **5.** Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 року. *ВВР України*. 1991. № 41. Ст. 546. (зі зм. та доп. станом на 16.12.2012 р.). **6.** Про екологічну експертизу : Закон України від 09.02.1995 р. *ВВР України*. 1995. № 8. Ст. 54. (зі зм. та доп. станом на 16.12.2012 р.). **7.** Про Загальнодержавну програму зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему : За-

кон України від 15.01.2009 року. *ВВР України*. 2009. № 23. Ст. 300. **8.** Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21.12.2010 р. *ВВР України*. 2011. № 26. Ст. 218. **9.** Добробог Л. М. Екологічна безпека: поняття і зміст. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 92–100. **10.** Екологічна і природно-техногенна безпека України в регіональному вимірі : монографія / М. А. Хвесик та ін. ; за наук. ред. акад. НААН України, д-ра екон. наук, проф. М. А. Хвесика. Київ : Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку, 2014. 339 с. **11.** Іванюта С. П., Качинський А. Б. Екологічна та природно-техногенна безпека України: регіональний вимір загроз і ризиків : монографія. К. : НІСД, 2012. 308 с. **12.** Кушнір Н. Інституціональне середовище ринкової трансформації природно-ресурсної сфери. *Економіст*. 2013. № 12. С. 55–57. **13.** Клиновий Д. В., Мороз В. В., Петровська І. О. Екосистемний концепт модернізації територіальних природно-господарських комплексів. *Економіка природокористування і охорони довкілля: зб.наук. пр.* К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. С. 75–86. **14.** Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку і трансформацій : моногр. / ред.: Б. М. Данилишин; Рада із вивч. продукт. сил України НАН України. К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. 704 с.

Рецензент: д.е.н., професор Грицюк П. М. (НУВГП)

Strilchuk V. M., Applicant (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

CREATION OF ORGANIZATIONAL FORMS OF ENVIRONMENTAL SECURITY MANAGEMENT IN THE REGION

The article considers the problem of environmental safety management by a separate territory. The complexity of understanding ecological safety and the need to create appropriate organizational structures are noted. As an institution that will function to regulate environmental hazards, a multi-purpose environmental complex is being considered. Features of the complex are given. It is based on a system approach.

Keywords: ecological safety, territorial complex, multi-purpose ecological complex, region.

Стрильчук В. М., соискатель (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

СОЗДАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ ФОРМ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ В РЕГИОНЕ

В статье рассматривается проблема управления экологической безопасностью отдельной территории. Отмечается сложность понимания экологической безопасности и необходимость создания соответствующих организационных структур. Как институт, который будет функционировать в целях регулирования экологической опасности, рассматривается многоцелевой экологический комплекс. Приводятся особенности создания комплекса. Проводится его обоснование с позиции системного подхода.

***Ключевые слова:* экологическая безопасность, территориальный комплекс, многоцелевой экологический комплекс, регион.**
